

The Future Scenarios of Relations Between the Islamic Republic of Iran and Sadr Iraq

Mohammad Hazbavyan ^{1*}

Yaser Abdul Zahra al-Hajj ²

Received on: 11/08/2022

Accepted on: 19/12/2022

Abstract

The research aims to understand the factors influencing the fluctuating relations between the Islamic Republic of Iran and the influential Shiite Sadr movement in Iraq. The purpose of this study is to analyze the causal layers of fluctuations in relations from 2003 to 2022 and to examine the future scenarios of the relationship between the parties. Also, one of the subsidiary goals of this article is to fill the research gap in this field. The method discussed in this article is the "layered analysis of causes" or the "layered causal" method by Soheil Enayatollah. Information was collected through library research, documents, and interviews with experts and analysts in Iraq. Based on the findings of the research, the main challenges and divisions of the Sadr-Iran movement include the historical background of the Arab-Ajam conflict in Iraq, the Pan-Arabic tendencies of the Sadr movement, Iran's support for Muqtada al-Sadr's rivals in Iraq's political arena, and divisions among Jaish al-Mahdi commanders. One of the destructive effects of some Arab countries in the region is their negative impact on neighboring countries and beyond. According to the findings of this study, the intensification and emphasis of the Sadr on the Pan-Arabic discourse and Arab nationalism, the emphasis on the Shiite-Arab authority over the Persian authority in Iraq, as well as the continued public support of the Islamic Republic of Iran for the political rivals of this process in the complex field. Iraq's political turmoil may result in a deterioration of relations between Iran and Sadr. On the contrary, with Sadr and Iran's focus on convergent issues such as shared history, shared fate, numerous religious commonalities, and the mediation of the Islamic Republic of Iran to resolve differences between Iraqi Shiite parties and groups, the Sadr movement will certainly be effective in enhancing and strengthening relations.

Keywords: Sadr, Iran, Iraq, Causal Layer Analysis.

1*. M.A, Iraqi Studies, University of Tehran, Iran.

(Corresponding Author: mh.hazbavyan99@ut.ac.ir)

2. Member of the Faculty of World Studies, University of Tehran, Iran. (Email: yaser.ao@gmail.com).

سناریوهای آینده روابط جمهوری اسلامی ایران و جریان صدر عراق

محمد حزبویان^{*۱}
یاسر عبدالزهر الحجاج^۲
چکیده

مسأله پژوهش شناخت علل فراز و فرود روابط بین جمهوری اسلامی ایران و جریان متنفذ شیعی صدر عراق است. هدف این پژوهش نیز تحلیل لایه‌های علی فراز و فرود در روابط از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۲ م و بررسی سناریوهای آینده روابط بین طرفین است. ضمناً از اهداف فرعی این مقاله، رفع خلأ پژوهشی در این زمینه است. روشی که پژوهش این مقاله بر اساس آن شکل گرفته، روش «تحلیل لایه‌های علت‌ها» یا روش «علی لایه‌ای» سهیل عنایت‌الله است؛ و جمع آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی و مصاحبه با کارشناسان و تحلیل گران ژبده حوزه عراق شکل گرفته است. بر مبنای یافته‌های پژوهش، چالش‌ها و اختلافات اصلی جریان صدر و ایران عبارت‌اند از: پیشینه تاریخی منازعه عرب-عجم در عراق، گرایش‌های پان عربیستی جریان صدر، حمایت‌های ایران از رقبای مقتدی صدر در عرصه سیاسی عراق، انشقاق فرماندهان «جیش المهدی» از جریان صدر و اتحاد با ایران، تأثیر مخرب برخی کشورهای عرب منطقه و ... است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، تشدید و تأکید جریان صدر بر گفتمان پان‌عربیستی و ملی‌گرایی عربی، تأکید بر مرجعیت شیعی-عربی در مقابل مرجعیت فارسی در عراق و همچنین ادامه حمایت‌های علنی جمهوری اسلامی ایران از رقبای سیاسی این جریان در میدان پیچیده سیاسی عراق احتمال کاهش روابط بین ایران و جریان صدر را در پی خواهد داشت. در مقابل با تمرکز جریان صدر و ایران بر مسائل همگراکننده؛ مانند تاریخ مشترک، سرنوشت مشترک، اشتراکات دینی و مذهبی فراوان و نیز میانجی‌گری جمهوری اسلامی ایران برای برطرف کردن اختلافات مابین احزاب و گروه‌های شیعی عراق و جریان صدر قطعاً در بهبود و تقویت روابط مؤثر خواهد بود.

واژگان کلیدی: جریان صدر، ایران، عراق، تحلیل لایه‌های علی.

(صفحه ۱-۲۸)

*۱. کارشناسی ارشد، رشته مطالعات عراق، دانشگاه تهران، ایران.

(نویسنده مسئول: mh.hazbavyan99@ut.ac.ir)

۲. عضو هیئت علمی وابسته دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، ایران. (yaser.ao@gmail.com)

مقدمه

خاندان صدر خاندانی است که نقش فعالی در تحولات فکری کشورهای عراق و لبنان از صد سال پیش تاکنون بر عهده داشتند. از چهره‌های شاخص این خاندان، امام موسی صدر، محمدباقر صدر و سیدمحمد صدر می‌باشند. سیدمحمد صدر در دهه نود میلادی، جریانی را در جنوب عراق متأثر از افکار و اندیشه‌های خود پایه‌ریزی کرد؛ که بعدها به جریان صدر معروف گردید. پس از سقوط حکومت بعث در عراق، مقتدی صدر فرزند سید محمد صدر، توانست مریدان و علاقه‌مندان پدرش را به گرد خود جمع کرده و رهبری جریان صدر را بر عهده گیرد. این جریان با استفاده از شاخه نظامی خود به نام «جیش المهدی» و همچنین با حضور در مرکز تحولات سیاسی و اجتماعی عراق، توانسته خود را به عنوان یک جریان شیعی تأثیرگذار در عراق تثبیت کند؛ و با عنایت به محبوبیت این جریان در بافت جامعه شیعی عراق، در حکمرانی و آینده این کشور صاحب رأی نافذ است. مسئله‌ای که نویسندگان این مقاله به دنبال پاسخ به آن هستند این است که با وجود اشتراکات زیاد بین جریان شیعی صدر و جمهوری اسلامی ایران، چرا روابط طرفین، در سال‌های اخیر، روابطی پر فراز و نشیب بوده است. علیرغم اینکه این جریان در این سال‌ها همواره از حمایت‌های ایران برخوردار بوده، ولی در مقاطعی جریان صدر از دخالت‌های ایران در عراق انتقاد کرده است. به جهت اینکه موضوع این پژوهش، سیر کشفی و استنباطی دارد؛ بنابراین فاقد فرضیه است.

الف - پیشینه تحقیق

عالیشاهی و همکاران (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای تحت عنوان «ویژگی‌های پان‌شیعیسم جریان صدر در عراق پس‌اداعش»، اعتقاد دارند با تأکید بر سه اصل اقتدارگرایی صدر، همگرایی با اهل سنت و جریان وهابیسیم سعودی و ناسیونالیسم افراطی مقتدی صدر، در کنار برخی دیگر از موارد تسهیل‌کننده همچون عدم دخالت مرجعیت نجف در مسائل سیاسی، چالش با نیروهای حشدالشعبی و اتخاذ مواضع مبهم و دوپهلوی در قبال جمهوری اسلامی ایران و سوریه قائل به ایجاد نوعی شکاف در جبهه شیعیان می‌باشند.

محب تاش (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تأثیر جریان مقتدی صدر در قدرت شیعیان عراق»، در نخستین کنفرانس ملی حقوق، فقه و فرهنگ، دانشگاه پیام نور استان فارس اعتقاد دارد بازیگران

مهم و تأثیرگذار در سطح دولت مرکزی عراق سه دسته اصلی شیعیان، کردها و اعراب سنی هستند. معیار این تقسیم بندی «وجود شکاف بزرگ اجتماعی» و سنتی در عراق است: نخست، شکاف نژادی که عراق را به دو جامعه کرد و عرب تقسیم می‌کند. دوم، شکاف مذهبی که موجب تشکیل دو جامعه شیعه و سنی شده است. از دیدگاه جریان صدر و به ویژه رهبر این جریان، حضور فعال و مثبت عراق در فضای کشورهای عربی است که امر بسیار مهمی تلقی می‌شود و در این چارچوب، روابط سازنده با عربستان سعودی، به عنوان بخش مهمی از جهان عرب، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. منابع رسمی وابسته به جریان صدر، هدف از سفر مقتدی صدر به جده را بهبود روابط دو کشور و مهار اختلافاتی که ممکن است، منجر به وقوع بحران شود، بیان کرده‌اند. پیش از هر چیز می‌توان گفت آل سعود، با استقبال گرم از مقتدی صدر و همچنین انتشار تصاویر دیدار او با محمد بن سلمان، ولیعهد عربستان، خواهان ارسال این پیام به تهران است که ما در صورت نیاز، قادر به نفوذ تا قلب جریان شیعه عراق هستیم. البته قابل ذکر است که سفر مقتدی به ایران با رایزنی‌های سردار شهید حاج قاسم سلیمانی و حضور در بیت رهبر معظم انقلاب اسلامی، معادلات عربستان و منطقه را به نوعی تغییر داد.

ناصحی و همکاران (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تحول حکمرانی سیاسی در عراق در پرتو تحول جریان سیاسی سید مقتدی صدر»، اعتقاد دارند جریان مقتدی صدر یکی از جریان‌های بسیار تأثیرگذار در حوزه حکمرانی و تحولات سیاسی عراق است. این جریان نیرویی سیاسی مبتنی بر مواضع و رفتارهای شخص مقتدی صدر است. جریان صدر از مؤلفه‌های فکری و نظری خاصی بهره می‌برد. ناسیونالیسم عربی، بهره‌گیری از نمادهای شیعی و بیگانه‌ستیزی از جمله مهم‌ترین خطوط فکری این جریان است. رفتارهای سیاسی مقتدی صدر از پیچیدگی بالایی برخوردار است؛ اما محور تمامی رفتارهای وی، به حداکثر رساندن قدرت شخصی وی در عرصه حکمرانی است. بر اساس یافته‌های این مقاله می‌توان پیش‌بینی کرد که جریان سیاسی وابسته به سید مقتدی صدر، در دوره پساستانی به یکی از بازیگران جدی در حوزه حکمرانی عراق تبدیل می‌شود که قواعد بازی سیاسی در عراق را به نفع منافع خود و جریان منتسب به خود دگرگون می‌کند. جمهوری اسلامی ایران نیز که به عراق به عنوان سرپل ارتباط با جهان اسلام و کشورهای عربی چه در حوزه مقاومتی شامات و چه در حوزه کشورهای عربی خلیج فارس می‌نگرد، باید برای تعامل با سید مقتدی صدر، راهبردها و تاکتیک‌های عملی تدوین نماید.

فروزان و همکاران (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای تحت عنوان «جریان صدر و ظهور واپس‌گرایی هویتی در

جبهه مقاومت در دو بعد کلان سخت و نرم»، اعتقاد دارند که رویکردهای پراگماتیستی جریان صدر به ظهور واپس‌گرایی در میان شیعیان عراق و جبهه مقاومت در منطقه منجر شده است و این مسأله در دو سطح کلان نرم و سخت دیده می‌شود. در بعد سخت، چالش‌های بعضاً عمیق با دیگر جریان‌های شیعه عراق، همگرایی تلویحی با عربستان سعودی و ائتلاف راهبردی با جریان ایداعلوی در بعد نرم، با اتخاذ مواضع واپس‌گرا در قبال جمهوری اسلامی ایران، سوریه، شیعیان عربستان و یمن و مواضع دوپهلوی در قبال مرجعیت شیعیان عراق، سعی در ایجاد یک جبهه شیعی عربی مستقل را دارد.

پژوهش کنونی با مقالات فوق در دو حوزه رویکرد پژوهش و روش تحقیق در آن و در حوزه محتوا تفاوت اساسی دارد و نوآوری آن معطوف به بهره‌گیری از روش تحقیق تحلیل لایه‌ای علت‌ها یا روش علی لایه‌ای «سهیل عنایت‌الله» با رویکرد آینده‌پژوهی و پیش‌بینی سناریوهای آینده در روابط بین جمهوری اسلامی ایران و جریان صدر است و همچنین در حوزه محتوا این پژوهش به دنبال جریان‌شناسی جریان صدر و شناخت ریشه‌ها و عوامل پیدایش این جریان در بین شیعیان فرودست عراق از دهه نود میلادی و سپس تحقیق و پاسخ به مسأله اصلی این پژوهش یعنی تحلیل لایه‌های علی روابط پرفراز و نشیب جریان صدر با ایران و شناخت دقیق عوامل فراز و فرود در روابط بین این جریان با جمهوری اسلامی ایران از سال ۲۰۰۳ تا سال ۲۰۲۲ است. ضمناً این مقاله به دنبال بررسی عوامل مؤثر در ارتقاء یا تضعیف روابط طرفین هست؛ زیرا علل تضعیف و تقویت روابط چندان روشن و دسته‌بندی شده نیست. همچنین این پژوهش به دنبال تشریح فرصت‌های تقویت روابط و تهدیدات تضعیف این روابط باشد؛ و در نهایت پس از بررسی و تحقیق، موانع اختلاف‌برانگیز برشمرده می‌شوند. تا نسبت به هم‌افزایی علل تقویت‌کننده و همچنین رفع موانع و عوامل تضعیف‌کننده در روابط جمهوری اسلامی ایران با این جریان متنفذ شیعی، راهکارهای مناسب اتخاذ شود.

ب- مبانی نظری و روش تحقیق

۱- جریان صدر و رهبری آن

خاندان صدر از قریب یک صد سال پیش تاکنون نقش فعالی در تحولات فکری کشورهای عراق، ایران و لبنان بر عهده داشتند. از چهره‌های شاخص این خاندان امام موسی صدر و آیت‌الله محمدباقر

صدر و آیت‌الله محمد صدر، از عالمان برجسته شیعی لبنان و عراق بودند. آیت‌الله محمد صدر در دهه نود میلادی، جریانی را در جنوب عراق به وجود آورد؛ که متأثر از افکار و اندیشه‌های او بود و به جریان صدر معروف گردید. با شهادت سید محمد صدر، مقتدی صدر که فقط ۲۵ سال سن داشت خود را مهم‌ترین بازمانده خاندان صدر یافت که توانست مریدان و علاقه‌مندان پدر را به گرد خود جمع کند و سکان‌داری جریان صدر در عراق را بر عهده گیرد. مقتدی چهارمین و آخرین پسر آیت‌الله سید محمد صدر، رهبر جریان صدر در دوره پس‌اصدام است که در سال ۱۹۷۳ م (۱۳۵۲ ش) در شهر کوفه به دنیا آمد. وی در سال ۱۹۹۰ م به دلیل همکاری با شهید محمدباقر صدر (عموی خود) تحت بازداشت خانگی قرار گرفته بود (ناصری و همکاران ۱۴۰۰). وی که از لحاظ سنی و تحصیلات حوزوی در سطح مرجعیت یا اجتهاد نبود تمرکز جریان متبوعش را بیشتر بر وجه سیاسی مبارزات شیعی معطوف ساخت و طی چهار سال پایانی حاکمیت صدام از گسست و ازهم‌پاشیدگی هواداران پدرش جلوگیری نمود. تا آنکه در واپسین روز سال ۱۳۸۱ شمسی (۲۰۰۳ م) ایالات‌متحده آمریکا، به عراق حمله کرده و حکومت صدام را پس از بیست و چهار سال دیکتاتوری ساقط نمود (محب تاش، ۱۳۹۹). جریان صدر در سال‌های پس از ۲۰۰۳ به تدریج به یکی از مهم‌ترین جریان‌های سیاسی عراق تبدیل شد و مقتدی، رهبر جوان آن توانست سرمایه اجتماعی قابل توجه این جریان را به سرمایه سیاسی بزرگی تبدیل کند (زارعان، ۱۴۰۱). با سقوط صدام و ایجاد فضای باز سیاسی، مقتدی به یک قطب اصلی بازی سیاسی در کشور عراق تبدیل شد که روز به روز بر اهمیت و جایگاه آن افزوده می‌شود (ناصری و همکاران، ۱۴۰۰). بر اساس برآوردها، هیچ جریانی در سطح عراق وجود ندارد که بتواند در برخورداری از پایگاه مردمی و اجتماعی با جریان صدر رقابت کند. جریان صدر در انتخابات پارلمانی سال ۲۰۱۸ م در قالب ائتلاف سائرون با به دست آوردن ۵۴ کرسی پارلمانی، به جریان سیاسی پیروز در انتخابات و محور تشکیل دولت در عراق تبدیل شد؛ و در انتخابات زودهنگام پارلمانی ۲۰۲۱ م، این جریان که برای اولین بار به صورت مستقل و بدون ائتلاف با دیگر احزاب و گروه‌های عراقی و به نام «الکتله الصدريه» در انتخابات مشارکت کرد. با اعلام کمیسیون عالی مستقل انتخابات، پیروز انتخابات شده و توانست ۷۳ کرسی پارلمانی را به دست آورد؛ و مجدداً به محور تشکیل دولت تبدیل شود (زارعان، ۱۴۰۱). البته پس از برگزاری انتخابات، در حالی که تصور می‌شد با توجه به پیروزی تقریباً قاطع جریان صدر و کسب ۷۳ کرسی، دولت جدید عراق به زودی تشکیل و پروسه سیاسی تکمیل شود، روند تشکیل دولت با موانع جدی رو به رو شد؛ و در پی ناتوانی جریان

صدر در تشکیل دولت در ائتلاف با احزاب کردی و سنی، به دستور مقتدی، نمایندگان جریان صدر همگی از نمایندگی پارلمان استعفا دادند. لذا به دلیل ناتوانی جریان صدر در تشکیل حکومت، دیگر ائتلاف شیعی به نام «اتحاد التنسیقی» یا چارچوب هماهنگی شیعیان با ائتلاف با احزاب کردی و سنی موفق به تشکیل حکومت گردید و محمد شیاع السوداني از اعضای «حزب الدعوه» و گزینه چارچوب هماهنگی، نخست وزیر عراق شد (حزب‌آویان، ۱۴۰۱).

۲- دوره‌های روابط جریان صدر با جمهوری اسلامی ایران

روابط جریان صدر با ایران پس از سقوط حکومت بعث صدام در سال ۲۰۰۳ میلادی، روابطی پرفراز و نشیب بود. در برخی مقاطع روابط حسنه‌ای برقرار می‌شد و جریان صدر از حمایت‌های مالی و معنوی ایران برخوردار بود. لیکن در مقاطع خاص شاهد صدور بیانیه، سخنرانی و عکس‌العمل رهبران و هواداران جریان صدر برخلاف مصالح شیعیان عراق نسبت به جمهوری اسلامی ایران بودیم؛ و این جریان در مقاطعی از دخالت‌های ایران در عراق انتقاد می‌کرد؛ بنابراین در این مقاله روند روابط بین جریان صدر و جمهوری اسلامی بر مبنای دوره‌های دولت‌های مستقر در عراق به چهار دوره تقسیم شده است.

۲-۱- سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۶ (دوره شورای حکومتی موقت عراق)

در این دوره شاهد حمایت مالی و لجستیکی سپاه قدس ایران از جیش المهدی شاخه نظامی جریان صدر در مبارزه با اشغالگری نیروهای آمریکائی بودیم (ناصری و همکاران، ۱۴۰۰: ۲). همچنین در این دوره پیام آیت‌الله خامنه‌ای به آیت‌الله سیستانی برای جلوگیری از کشته شدن مقتدی صدر و هوادارانش در حرم امیرالمؤمنین (ع) صادر شد. در بحران سال ۲۰۰۴ م نجف که به دلیل صدور حکم جلب مقتدی صدر توسط سیستم قضائی عراق به اتهام قتل عبدالمجید خوئی فرزند آیت‌الله خوئی صادر شده بود. درگیری شدیدی بین هواداران جریان صدر و نیروهای ائتلاف آمریکائی در نجف و شهرک صدر بغداد درگرفت. لذا با پیام مقام معظم رهبری به آیت‌الله سیستانی مبنی بر دخالت و میانجیگری در این بحران، از کشته شدن مقتدی صدر توسط نیروهای آمریکائی در حرم امام علی (ع) جلوگیری به عمل آمد.

۲-۲- سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ (دوره نخست‌وزیری نوری مالکی)

در ابتدای این دوره و در نیمه شعبان سال ۲۰۰۷ میلادی درگیری و جنگ مستقیم نظامی بین جریان صدر و سپاه بدر مورد حمایت ایران به تیره شدن پیوندهای سیاسی جریان صدر با جمهوری اسلامی ایران منجر شد. در این حادثه نیز آیت‌الله سیستانی بنا به درخواست جمهوری اسلامی ایران بین دو طرف میانجی‌گری و دخالت کردند و غائله ختم به خیر شد (زارعان، ۱۴۰۱: ۷۴). همچنین در جریان عملیات مسلحانه حکومت نوری مالکی بر علیه نیروهای جیش المهدی به نام عملیات «صوله الفرسان» که در سال ۲۰۰۸ م و در بصره رخ داد با مداخله جمهوری اسلامی ایران و ورود به موقع مرجعیت اعلای عراق مانع از بروز فاجعه و کشتار بین شیعیان عراق شد. اگر چه عملیات نوری مالکی بر علیه جریان صدر در بعد نظامی به هدف خود رسید؛ اما در بُعد سیاسی راه را برای هرگونه همکاری یا ائتلاف میان مقتدی صدر و نوری مالکی برای همیشه بست. در آن برهه نیز با توجه به روابط خوب جمهوری اسلامی ایران با نوری مالکی و به دلیل حمایت‌های بی‌دریغ جمهوری اسلامی از وی به عنوان نخست‌وزیر دولت شیعی مستقر عراق، فاصله‌گیری جدی میان مقتدی صدر از ایران در درجه اول و از جریان‌ات سیاسی شیعی غالب آن زمان در درجه بعدی شکل گرفت. شایان ذکر است در این دوره و بعد از انتخابات پارلمانی سال ۲۰۱۰ م، جمهوری اسلامی در تمدید دوره نخست‌وزیری نوری مالکی که مقتدی صدر به دلیل درگیری‌های سال ۲۰۰۸ بصره کینه عمیقی از او داشت، نقش مؤثری داشت (مجیدی، ۱۴۰۰). همچنین در همان سال ۲۰۱۰ م، مقتدی صدر در مصاحبه با شبکه الجزیره اعلام کرد: «به رهبر ایران در خصوص دخالت‌های ایران در امور داخلی عراق گلایه کردم»؛ و این اولین اظهارنظر آشکار مقتدی صدر در مورد اختلاف با جمهوری اسلامی ایران بود (شمس‌آبادی، ۱۴۰۰) البته در این دوره شاهد حضور مقتدی صدر در قم بودیم. بنا بر اعلام «امیر الکنانی» یکی از نمایندگان جریان صدر در آن مقطع، مقتدی صدر برای تکمیل دروس حوزوی و در واقع به دلیل توطئه‌های ایالات متحده آمریکا برای از بین بردن او و برای حفظ امنیتش از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۱ در شهر قم ساکن گردید (میری و نوزری، ۱۳۹۷: ۹۹). مقتدی صدر مجدداً در سال ۲۰۱۳ م نیز در اظهاراتی جنجالی گفته بود: «ایران در امور داخلی عراق دخالت می‌کند و در برخی امور با ایران اختلاف نظرهای بنیادین دارد اما تلاش می‌کند در حد امکان روابط خوبی با همه داشته باشد» (قزوینی، ۱۳۹۸: ۱۰). قابل ذکر است انتهای این دوره و در سال‌های پایانی دوره نخست‌وزیری نوری مالکی، یکی از موضوعاتی که باعث فاصله‌گیری جدی میان مقتدی صدر از جمهوری اسلامی شد انشقاق

فرماندهان میدانی جیش المهدی از جریان صدر مانند اکرم الکعبی، قیس الخزعلی، ابوالآء الولایی و... و اتحاد با جمهوری اسلامی و پیوستن به حشدالشعبی بودیم. همان‌طور که در بالا اشاره شد در دوره نخست‌وزیری هشت‌ساله نوری مالکی، به دلیل حمایت‌های جمهوری اسلامی از او، اختلافات جدی بین جریان صدر و جمهوری اسلامی حادث شد.

۲-۳- سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ (دوره نخست‌وزیری حیدرالعبادی)

در این دوره شاهد اختلاف خاصی بین جمهوری اسلامی ایران و جریان صدر نبودیم فقط می‌توان به اختلاف جریان صدر و دیگر گروه‌های عراقی بر سر نخست‌وزیری مجدد نوری المالکی پس از انتخابات پارلمانی ۲۰۱۸ م عراق اشاره کرد. که با وساطت ایران و پشتیبانی‌های مرجع اعلای نجف، آیت‌الله سیستانی، عراق از یک بحران داخلی رهایی یافت و حیدر العبادی به عنوان جانشین نوری مالکی انتخاب شد (میری و نوذری، ۱۳۹۷: ۱۰۰). البته در این دوره شاهد دیدار مقتدی صدر با محمد بن سلمان ولیعهد عربستان سعودی در جولای ۲۰۱۷ یک سال پس از شهادت شیخ نمر رهبر شیعیان عربستان بودیم که این سفر یک پیام منفی را به تهران ارسال کرد (ناصری و همکاران، ۱۴۰۰: ۲).

۲-۴- سال ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۲ (نخست‌وزیری عادل‌المهدی و مصطفی کاظمی)

در این دوره و پس از انتخابات پارلمانی سال ۲۰۱۸ م و پیروزی ائتلاف «سائرون» وابسته به جریان صدر علیرغم انتشار کلیپ‌های شادی هواداران جریان صدر و فحاشی به ایران، در سخنان رسانه‌ای سران این جریان شاهد تعدیل مواضع آن‌ها نسبت به جمهوری اسلامی بودیم. مسئول دفتر سیاسی جریان صدر و در پاسخ به فضا سازی رسانه‌ای در خصوص دشمنی جریان صدر با جمهوری اسلامی ایران اعلام کرد: «جمهوری اسلامی ایران کشور همسایه ماست و با هم منافع مشترک تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و تجاری داریم و ما هرگز دیکته‌های دیگران را در این خصوص نخواهیم پذیرفت». ضمناً در این دوره شاهد حضور مقتدی صدر در حسینیه امام خمینی (ره) و دیدار با مقام معظم رهبری در سپتامبر ۲۰۱۹ و هم‌زمان با ایام محرم الحرام، در مراسمی که به مناسبت همین ایام در حسینیه امام خمینی (ره) بر پا شده بود بودیم. بسیاری از کارشناسان سیاسی، این دیدار را در راستای همگرایی مقتدی صدر با جمهوری اسلامی ایران عنوان کردند. شایان ذکر

است در این دوره و در جریان اعتراضات اکتبر سال ۲۰۱۹ م هواداران جریان صدر علیه دولت عادل عبدالمهدی، شاهد سردادن شعارهایی علیه ایران بودیم (مجیدی، ۱۴۰۰). هر چند شعارهایی علیه ایران در این اعتراضات داده شد ولی اساساً این اعتراضات در مورد ایران یا ضد ایرانی نبود و در اصل اعتراض و تضاد با حاکمیت سیاسی داخلی عراق بود. ولی از آنجا که حکومت عادل عبدالمهدی تحت حمایت ایران بود شعارهایی نیز علیه ایران سر داده شد (مایکل یونگ، ۲۰۱۴). یکی از نکات مهم این دوره در ژانویه ۲۰۲۰ اتفاق افتاد. پس از شهادت سردار شهید حاج قاسم سلیمانی توسط نیروهای آمریکائی در فرودگاه بغداد، مقتدی صدر در همان روز شهادت ضمن تأکید بر اینکه ترور سردار «قاسم سلیمانی» فرمانده سپاه قدس توسط استکبار جهانی با هدف «نابودی جهاد و روح انقلابی» صورت گرفته، به نیروهای وابسته به این جریان در عراق دستور آماده‌باش کامل داد. ضمناً جریان صدر در تصویب قانون خروج نیروهای آمریکائی در پارلمان عراق پس از شهادت ایشان نقش مؤثری داشت.

۳- تحلیل لایه‌ای علت‌ها

روشی که پژوهش این مقاله بر اساس آن انجام گرفته روش «تحلیل لایه‌ای علت‌ها» یا روش «علی لایه‌ای» سهیل عنایت‌الله (۱۹۹۸)، یکی از مشهورترین آینده‌پژوهان جهان است. عنایت‌الله با طراحی روش «تحلیل لایه‌ای علت‌ها» یا روش «علی لایه‌ای» ابزاری پرکاربرد به جعبه ابزار آینده‌پژوهان اضافه نمود؛ و این روش در سایر پژوهش‌ها که در صدد فهم علل و ریشه‌ها هستند کاربرد دارد. این روش با تلفیق مکاتب مختلف معرفت‌شناختی، فضای جدیدی را ایجاد کرد تا در آن نه تنها علل ظاهری مشکلات، بلکه علت‌های بنیادین و عمیق آن‌ها نیز مورد شناسایی و تحلیل قرار گیرند (عنایت‌الله، ۱۹۹۸). عنایت‌الله نگاهی لایه‌ای به علت دارد. همین نگاه لایه‌ای مبنای شکل‌گیری CLA است. بر اساس این دیدگاه، در مواجهه با واقعیت اجتماعی، نباید تنها به ظاهر امور بسنده کرد. بلکه همواره باید علت‌های شکل‌گیری آن واقعیت را مورد بررسی و کنکاش قرار داد که در هر پدیده اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی قابل شناسایی است؛ اما در نگاهی عمیق‌تر می‌شود علت شکل‌گیری این عوامل را نیز مورد پرسش قرار داد. طرح چنین سؤالی یک لایه علی جدید به تحلیل ما از جهان می‌افزاید. «تحلیل لایه‌ای علت‌ها» از چهار سطح، لیتانی یا لایه سطحی، علت‌های اجتماعی، جهان‌بینی و گفتمان مسلط و نهایتاً اسطوره-استعاره تشکیل می‌شود (In ayatollah, 2004, 11-15).

سطح اول، لیتانی، سطحی‌ترین لایه بوده و معرف دیدگاه رسمی و پذیرفته شده از واقعیت است. این لایه ناظر بر عینی‌ترین و آشکارترین سطح آینده است و فهم آن نیاز به مهارت‌های تحلیلی خاصی نیست. در این لایه وقوع آینده برای همه پذیرفته شده و از حیث کمی، داده‌ها و اطلاعات بسیاری در مورد آن در رسانه‌های گروهی منتشر شده است. در این لایه مفروضات کمتر در معرض پرسش قرار می‌گیرند. آینده‌پژوهی تجربی چهارچوب معرفتی خوبی برای شناخت این لایه است. در این سطح، روندهای کمی و کیفی و مشکلات، غالباً به صورت مبالغه‌آمیز و معمولاً در راستای تحقق مقاصد سیاسی به وسیله رسانه‌های خبری معرفی می‌شوند. رویدادها، موضوعات و روندها با یکدیگر هیچ ارتباطی ندارند و به نظر می‌رسد که ناپیوسته هستند. نتیجه این خواهد شد که احساس استیصال، احساس بی‌تفاوتی و یا احساس فراقنی ایجاد می‌شود. این همان آینده‌پژوهشی متعارف است که صرفاً یک فضای ترس و وا همه را می‌پروراند.

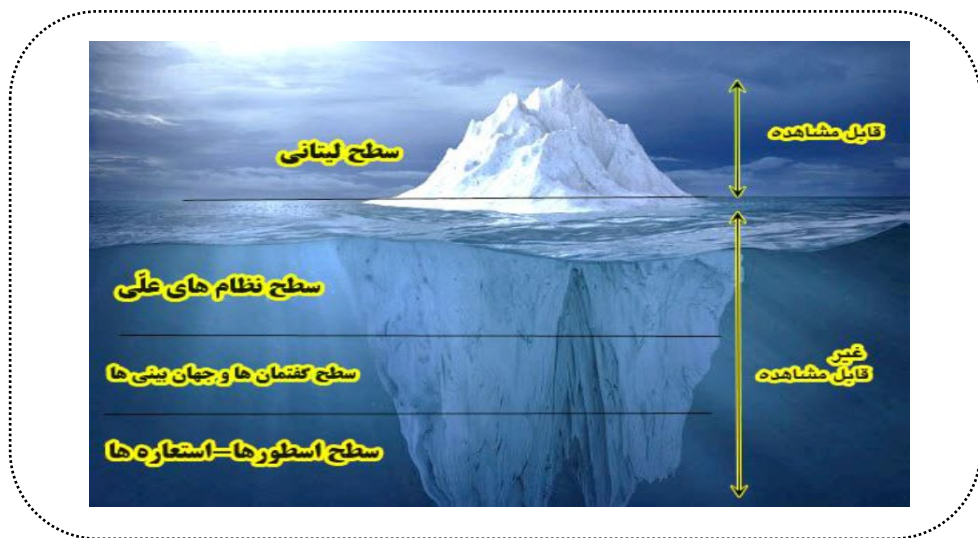
سطح دوم، سطح علت‌های اجتماعی که معرف دیدگاه سیستمیک است. این لایه ناظر بر عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی است. در این لایه تلاش می‌شود داده‌های کمی برحسب همبستگی متغیرها، رابطه علیت، به‌کارگیری یک نظریه خاص و نقد سایر نظریات تفسیر شوند. در این لایه مؤسسات سیاست پژوه و سیاست‌گذار، تحلیل‌های مستدل و مستندی را در مورد آینده در روزنامه‌ها و مجلات منتشر می‌کنند. نقطه تعالی این تحلیل‌ها، تبیین علمی و فنی رویدادهای آینده است. در این لایه، نقش دولت و سایر بازیگران، خاصه گروه‌های فشار پر رنگ می‌شود. لیکن نکته مهم این است که داده‌های کمی در معرض پرسش و تردید گذاشته نمی‌شوند و چنانچه مورد پرسش واقع شوند، پارادایم پشتیبان موضوع به چالش کشیده نمی‌شود در نتیجه این پارادایم همچنان مسلط باقی می‌ماند.

سطح سوم، سطح گفتمان‌ها و جهان بینی‌ها که به نوبه خود پشتیبانی‌کننده و مشروعیت بخش به چارچوب و ساختار است. در این سطح فرض‌های استدلالی که بر پایه جهان‌بینی‌ها و ایدئولوژی‌ها قرار داشته و ناخودآگاه هستند واکاویده می‌شوند. وظیفه اصلی پژوهشگر پیدا کردن ساختارهای عمیق‌تر اجتماعی، زبانی و فرهنگی است که مستقل از عامل هستند؛ یعنی به این بستگی ندارند که فعالان اصلی چه کسانی باشند. در این سطح تشخیص فرضیات عمیق‌تر پشت موضوع و نیز تلاش در جهت بازتعریف مسأله بسیار حیاتی است.

سطح چهارم، سطح اسطوره و استعاره است. لایه چهارم ناظر بر فهم نشانه‌ها و استعاره‌هایی است که به شیوه‌ای ناخودآگاه، به شکل‌گیری جهان‌بینی و گفتمان مسلطی که به وجود آورنده علت‌های

اجتماعی و مسأله‌ عینی شده است، کمک می‌کنند. در این سطح، عمیق‌ترین روایت‌ها، طرح‌واره‌ها و تصاویر ذهنی شکل‌دهنده به آینده مورد جستجو و تفحص قرار می‌گیرند. این روایت‌ها، طرح‌واره‌ها و تصاویر، نه در اندیشه بلکه در احساس افراد ریشه دارند. در این لایه، زمینه‌های تمدنی شکل‌دهنده به گذشته، حال و آینده بازنمایی می‌شوند. شالوده‌شکنی استعاره‌های متعارف و عرضه‌استعاره‌های جایگزین رهگذر مناسبی را به منظور نقد حال و خلق آینده‌های بدیل فراهم می‌کند. بر همین اساس، فهم استعاره‌ها و اسطوره‌ها نه تنها لایه‌های عمیق تمدنی شکل‌دهنده به یک آینده‌خاص را آشکار می‌کند، بلکه با ردیابی عوامل ناخودآگاه و اسطوره، امکان خلق آینده را فرای مرزهای عقلانی مهیا می‌سازد. این سطح تشکیل شده از داستان‌ها و روایت‌های عمیق، آرشیو قدیمی الگوها، ابعاد مسئله، ناخودآگاه و اغلب انگیزشی یا متناقض نما است. در این لایه یک تجربه احساسی و انگیزشی درباره جهان‌بینی مدنظر فراهم می‌شود. زبان به کار رفته کمتر مشخص است و در عوض می‌خواهد تصاویر بصری را به مخاطب القاء کند.

نکته‌ای که ذیل روش تحلیل لایه‌ای علی‌باید به آن توجه کرد آن است که به میزانی که از سطح لیتانی که ملموس‌ترین سطح است، به سطح اسطوره و استعاره که ناملموس‌ترین سطح در شکل‌دهی به آینده است، نزدیک می‌شویم، دریافت شناخت و معرفت هم به لحاظ زمانی و هم به لحاظ درجه‌عینی و ذهنی بودن آن تغییر می‌کند. سطح اول و دوم ملموس‌تر و سطح سوم و چهارم ناملموس‌تر و به تبع آن شناخت آن‌ها نیز دشوارتر و در بازه‌زمانی طولانی‌تری به دست می‌آید. در این پژوهش درصدد هستیم با تلفیق مکاتب مختلف معرفت‌شناختی، فضای جدیدی را ایجاد کنیم که در آن نه تنها علل ظاهری فراز و فرود روابط بین جریان صدر و جمهوری اسلامی ایران را بررسی کنیم، بلکه به دنبال کشف و استنباط عوامل بنیادین و عمیق تضعیف‌کننده این روابط در چهار سطح و لایه و نیز تحلیل این علت‌ها هستیم؛ بنابراین در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها قصد داریم به صورت لایه به لایه و در چهار سطح در ابتدا به دنبال شناخت لایه‌های سطحی اختلافات و در انتها به دنبال رسیدن به درکی عمیق از لایه‌های زیرین مسائل و مشکلات موجود در روابط بین جریان صدر و جمهوری اسلامی ایران هستیم. پس از آشکار شدن لایه‌های مختلف این روابط و فهم عوامل فراز و فرود در روابط، نوبت به تدوین و ارائه راهکارهایی برای هدایت و تنظیم صحیح این روابط باشیم؛ بنابراین می‌توان با روش تحلیل لایه‌ای علی‌به‌شناخت جامع‌تر، ژرف‌تر و صحیح‌تر از روابط طرفین و همچنین معرفی و تشریح دلایل تقویت‌کننده و تضعیف‌کننده این روابط رسید.

شکل شماره ۱- تحلیل لایه‌ای علت‌ها

(منبع: Inayatollah, 1998)

۴- مدل مفهومی پژوهش

با تکیه بر روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها و مراحل چهارگانه‌ای که سهیل عنایت‌الله برای آن تعریف کرده است. مدل مفهومی پژوهش نیز در شکل شماره طراحی شده است. در هر یک از لایه‌های مدنظر با بهره‌گیری از نظر خبرگان و صاحب‌نظران حوزه عراق این لایه‌ها شناسایی شده و سپس در لایه‌های مرتبط با روش قرار گرفته‌اند:

جدول شماره ۱- مدل مفهومی پژوهش

حمایت‌های ایران از رقبای سیاسی مقتدی صدر مخالفت مقتدی صدر با نفوذ کشورهای بیگانه در عراق مواضع مبهم جریان صدر در قبال محور مقاومت	لایه لیتانی
تأثیر مخرب برخی کشورهای عرب منطقه نشقاق فرماندهان جیش المهدی از جریان صدر و اتحاد با ایران حضور مقتدی صدر در عراق در دوره حکومت بعث بی‌ثباتی سیاسی و فقدان توسعه سیاسی جامعه عراق درگیری نیروهای سرایا السلام و نیروهای محور مقاومت مورد حمایت ایران مانع دانستن ایران برای رسیدن مقتدی صدر به زعامت سیاسی بیت شیعی	لایه نظام‌های علی

ادامه جدول شماره ۱- مدل مفهومی پژوهش

<p>پیشینه تاریخی منازعه عرب-عجم در عراق گفتمان پانعربیستی جریان صدر تأکید بر جایگاه ملی‌گرایی در گفتمان جریان صدر رویکرد منفی جریان صدر به موضوع مرجعیت ایرانی در عراق شیعه منفی شدن افکار عمومی جریان صدر در خصوص نفوذ ایران در عراق</p>	<p>لایه جهان بینی-گفتمان</p>
<p>تأکید مقتدی صدر بر مرجعیت شیعی عربی در مقابل مرجعیت فارسی در عراق تمامیت‌خواهی و اقتدارطلبی صدری‌ها جنگ‌آفرینی صدری‌ها به عنوان سیاستی برای رسیدن به قدرت</p>	<p>لایه اسطوره-استعاره</p>

(منبع: محقق ساخته)

پ- تحلیل داده

با توجه به روش تحقیق «تحلیل لایه‌ای علت‌ها» در این مقاله درصدد هستیم نه تنها علل ظاهری نوسان و فراز و فرود در روابط بین جریان صدر و جمهوری اسلامی را بررسی کنیم، بلکه با استفاده از این روش به دنبال رسیدن به درکی عمیق از لایه‌های زیرین چالش‌ها و اختلافات موجود در روابط هستیم. لذا همان‌گونه که در ابتدای مقاله آمده روش «تحلیل لایه‌ای علت‌ها» از چهار سطح، لیتانی یا لایه سطحی، سطح علت‌های اجتماعی، سطح جهان‌بینی و گفتمان مسلط و نهایتاً سطح اسطوره-استعاره تشکیل می‌شود؛ و ما در این بخش چالش‌ها و اختلافات موجود بین جریان صدر و جمهوری اسلامی را در لایه‌ها و سطوح مختلف بر مبنای روش تحقیق در این مقاله برشماری می‌کنیم.

۱- لایه لیتانی

۱-۱- حمایت‌های ایران از رقبای سیاسی مقتدی صدر

بخشی از انتقادات صدر علیه ایران را در روابط گرم جمهوری اسلامی ایران با هم‌پیمانان قدیمی خود مانند مجلس اعلای اسلامی عراق و حزب الدعوة به ویژه در موضوع حمایت جمهوری اسلامی از نخست‌وزیری نوری مالکی، مرد مورد نفرت صدر باید جستجو کرد (قزوینی، ۱۳۹۸: ۱۰). جنگ مستقیم نظامی جیش‌المهدی، شاخه نظامی جریان صدر با سپاه بدر در سال ۲۰۰۷ و دولت نوری

مالکی در سال ۲۰۰۸ م که هر دو مورد حمایت جمهوری اسلامی بودند به تیره شدن پیوندهای سیاسی جریان صدر با ایران منجر شد (ناصحی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲). صدری‌ها عدم مداخله ایران در امور و امنیت عراق را خواهان هستند و به خروج نیروهای ایرانی از عراق و محکوم کردن مجلس اعلا و حزب الدعوه به دلیل همکاری با ایران تأکید دارند (میری و نوزری، ۱۳۹۷: ۹۹). با روی کار آمدن دولت نوری المالکی و حمایت تهران از دولت تکنوکرات وی از یک‌سو و تعمیق شکاف‌ها و اختلافات میان مالکی و جریان صدر، جمهوری اسلامی با رویکردی اعتدال‌گرایانه سعی در حل و فصل این موضوع به صورت کاملاً مسالمت‌آمیز نمود؛ اما از آنجایی که عمق شکاف‌ها و گسست دو جریان مالکی و صدر بیش از پیش تعمیق می‌گردید، از دیدگاه جریان صدر، به نظر می‌رسید که جمهوری اسلامی با حمایت از رقبای شیعه این جریان سعی در انزوای این جریان است (فروزان و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۱-۳۵).

۱-۲- مخالفت مقتدی صدر با نفوذ کشورهای بیگانه در عراق

جریان صدر در گفتمان سیاسی خود قائل به استقلال و تمامیت عراق است، در نتیجه دخالت و نفوذ خارجی را نمی‌پذیرد. پایگاه اجتماعی قوی و داخلی مقتدی صدر به او اجازه فعالیت نسبتاً مستقل از بازیگران خارجی را بخشیده است. مقابله زبانی و عملی با اشغالگران آمریکایی و مواضع تند گذشته علیه سعودی‌ها بر اساس این نوع نگاه است. رهبران جریان صدر از ابتدا با جمهوری اسلامی مناسبات خوبی داشتند و از حمایت‌های ایران مخصوصاً در مقطع مبارزه با آمریکایی‌ها برخوردار بودند. مقتدی صدر چند سال برای تکمیل دروس حوزوی و به دلیل خطرات جانی در قم اقامت داشت و در برخی رسانه‌های منطقه به عنوان عامل ایران معرفی می‌شد؛ اما به تدریج مقتدی صدر راه خود را از ایران جدا کرد و به مخالفت با سیاست‌های ایران در عراق برخاست. مقتدی بارها تصریح کرده: «خواهان حفظ روابط حسنه با جمهوری اسلامی است، اما در برخی امور با این کشور اختلاف نظر دارد».

۱-۳- مواضع مبهم جریان صدر در قبال محور مقاومت

مواضع مبهم و نامشخص مقتدی صدر نسبت به محور مقاومت در منطقه که مورد حمایت جدی جمهوری اسلامی ایران است. به تعمیق شکاف‌ها منجر شده و از عوامل اصلی نزدیکی و یا عدم گرایش‌های ایدئولوژیکی و سیاسی مقتدی صدر به مواضع ایران است. مقتدی در سال ۲۰۰۵ م و در

آغاز فعالیت‌های سیاسی خود، طی سفر رسمی به ایران با اشاره به وظیفه جیش المهدی در حمایت از اسلام گفته بود: اگر کشورهای اسلامی و همسایه از جمله ایران مورد حمله قرار گیرند، از آن کشورها حمایت می‌کنیم (فروزان و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۱-۳۵). هر چند در سال‌های بعد و در خصوص بحران سوریه جریان صدر مواضعی بعضاً متناقض و دوپهلو اتخاذ می‌کرد. مقتدی در ابتدای تحولات منتهی به بیداری اسلامی در منطقه با حمایت از دولت اسد، اعلام کرد: «آنچه که امروز در سوریه می‌گذرد در قیاس با دیگر جوامع عربی منطقه تفاوت‌های ماهوی بسیاری دارد». وی با دعوت از ملت سوریه به آرامش و عدم حضور در جنگ داخلی از تمامی طیف‌های مخالف دولت اسد برای گفتگوی مسالمت‌آمیز و دموکراتیک دعوت به عمل می‌آورد. ولی از سویی دیگر، پس از حضور مستشاران نظامی جمهوری اسلامی ایران، حزب‌الله لبنان، شبه‌نظامیان شیعیان افغانستان و عراق در سوریه، تمامی مقلدان و هواداران جریان صدر را به عقب‌نشینی نظامی از سوریه فراخواند و بر این مسأله که تنها مردم سوریه تعیین‌کنندگان حق سرنوشت خود می‌باشند، تأکید نمود. مقتدی حتی کشته‌شدگان شیعه در بحران سوریه را شهید قلمداد نکرد و در نهایت بر این مسأله اذعان داشت که در شرایط کنونی بهتر است بشار اسد، رئیس‌جمهور سوریه به خاطر ملت خود، استعفا کرده و از حکومت کناره‌گیری نماید. تا این کشور بیش از این دچار جنگ، توحش و خون‌ریزی نگردد و زمام امور را به دست مردم بسپارد (حزباویان، ۱۴۰۱: ۹۶).

۲- لایه نظام‌های اجتماعی

۲-۱- تأثیر مخرب برخی کشورهای عرب منطقه

یکی از عوامل واگرا در روابط ایران و گروه‌های شیعی عراق مخصوصاً جریان صدر، فشارهای کشورهای عرب منطقه بر این گروه‌ها برای کاهش همکاری‌ها با ایران بود؛ از آنجایی که در بیشتر کشورهای عرب منطقه، حکومت در دست سردمداران سنی است؛ بنابراین حاکمیت گروه‌ها و احزاب شیعی در عراق پس‌اصدام تا حدودی مانع از تحقق اهداف این کشورها در منطقه می‌شد. به همین دلیل کشورهای عرب منطقه تلاش می‌نمایند مانع توسعه و گسترش روابط میان دو کشور ایران و عراق شوند (شریفیان، ۱۳۹۳: ۴۹). در همین راستا عربستان تلاش‌های زیادی را در چند سال گذشته برای تقویت روحیه ناسیونالیسم عربی، به خصوص در جنوب عراق و بین شیعیان این کشور انجام داده است. این

کشور سعی کرده با سرمایه‌گذاری‌های عظیم اقتصادی در عراق، به افزایش ضریب نفوذ خود در این مناطق بیفزاید و ترجیح داده است که کمک‌های مالی را به جای سیاستمداران سنی، به سوی افراد بانفوذ شیعه در عراق روانه کند و حتی در سال ۲۰۱۷ از مقتدی صدر و قاسم الاعرجی، وزیر کشور عراق در ریاض میزبانی کرد. توجیه مقتدی صدر برای سفر به عربستان، درست یک سال بعد از اعدام شیخ نمر یکی از رهبران شیعیان عربستان و علیرغم حمایت‌های این کشور از گروه‌های افراطی و سلفی در منطقه، فاصله گرفتن عربستان از سیاست‌های افراطی و در پیش گرفتن گفت‌وگوهای دینی معتدل و پرهیز از طایفه‌گری بود که به همزیستی مسالمت‌آمیز و همکاری مشترک بین دو کشور و دو ملت دعوت می‌کند. ضمناً دعوت رسمی از مقتدی صدر برای سفر به امارات از هم‌راستایی اماراتی‌ها و سعودی‌ها در جذب مقتدی صدر بر عمق و گستره توطئه تدارک دیده شده از سوی شیوخ عرب برای عراق و جمهوری اسلامی ایران تأکید می‌کند. به ویژه اگر به یاد بیاوریم که این تحرکات حتماً با چراغ سبز آمریکایی‌ها و حمایت صهیونیست‌ها انجام می‌شود.

انشقاق فرماندهان جیش المهدی از جریان صدر و اتحاد با ایران

یکی از دیگر دلایل اصلی فاصله‌گیری جدی میان مقتدی صدر از ایران در سال‌های پایانی دولت نوری مالکی، انشقاق بخشی از ارکان و فرماندهان جیش المهدی و اطرافیان صدر پدر از این جریان و پیوستن به حشد الشعبی بود. این افراد که از سران جهادی جریان صدر بودند. راه خود را در حالی از مقتدی جدا کردند که آشکارا به سمت ایران گرایش پیدا کردند و مورد حمایت مالی و معنوی جمهوری اسلامی قرار گرفتند (مجیدی، ۱۴۰۰).

۲-۲- حضور مقتدی صدر در عراق در دوره حکومت بعث

مقتدی صدر، طی سال‌های حکومت رژیم بعث در عراق باقی ماند و این مسئله می‌تواند تا حدی توجیه‌کننده ارتباط کمتر این جریان نسبت به ایران دست کم در سال‌های ابتدایی ظهور این جنبش باشد. چرا که «مجلس اعلاهی اسلامی عراق» گرایش بیشتری به ایران دارد و ارتباط آن با مقامات ایرانی نیز قوی‌تر است. این گرایش تا حدی زیادی به این واقعیت مربوط می‌شود که بیشتر رهبران «مجلس اعلاهی اسلامی عراق» سال‌های تبعید خود را در ایران سپری کردند و در طول سال‌های جنگ ایران و عراق نیز در کنار مردم ایران بودند. لذا به نظر می‌رسد حضور مقتدی صدر در عراق در دوره حکومت بعث در ارتباط و تعامل کمتر با جمهوری اسلامی مؤثر باشد.

۲-۳- بی‌ثباتی سیاسی و فقدان توسعه سیاسی جامعه عراق

یکی دیگر از دلایلی که موجب کاهش روابط جریان صدر و با ایران است این است که پس از سقوط حکومت بعث و افول گروهک تروریستی تکفیری داعش در عراق، جامعه سیاسی این کشور، کماکان با مسأله عدم ثبات، فقدان توسعه سیاسی و تشتت‌های عمیق ایدئولوژیکی مواجه است. از سوی دیگر، به رغم حضور طیف‌های مختلف، قدرتمند و تأثیرگذار شیعی در عراق همچون جریان صدر، جریان حکیم، طیف‌های وابسته به ایادعلاوی، هادی العامری و نوری المالکی، مسأله شکاف میان چنین طیف‌هایی بعضاً مشهود است (فروزان و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۱-۳۵)؛ بنابراین یکی از موانع و چالش‌های اصلی در تنظیم و سازماندهی روابط خارجی جریان صدر، تداوم بی‌ثباتی سیاسی و خلاء سیاسی ناشی از عدم تشکیل دولت ثابت و مستمر در عراق است. در هر دوره در نتیجه انتخابات پارلمانی، اختلافات بین گروه‌های سیاسی و به‌خصوص گروه‌های شیعی چالش جدی را برای تشکیل دولت به وجود می‌آورد؛ و معمولاً یک سال بعد از انتخابات و حتی بیشتر طول می‌کشد تا اینکه گروه‌های شیعی بر اختلافات بین خود فائق شده و یک شخصیت مرضی الاطراف را به عنوان گزینه نخست‌وزیری انتخاب کنند. این شکاف جدی در بیت شیعی باعث بی‌ثباتی سیاسی شده و این بی‌ثباتی و فقدان چشم‌انداز روشن در مورد وضعیت سیاسی عراق، پیشبرد هرگونه برنامه و طرحی را برای ارتقاء روابط دشوار می‌کند. به عنوان نمونه پس از انتخابات پارلمانی ۲۰۲۱ م، دو جریان اصلی صدر و جریان موسوم به چارچوب هماهنگی نتوانستند برای تشکیل دولت به توافق برسند و در نهایت اختلافات منجر به کنار رفتن جریان صدر از قدرت و استعفای نمایندگان این جریان از پارلمان شد. درست است که این اتفاق باعث شده ائتلاف چارچوب هماهنگی بتواند به یک اکثریت قابل توجهی به لحاظ کرسی‌های پارلمانی دست پیدا کند و دولت تشکیل دهد؛ اما هواداران صدر با حضور در خیابان و در دست گرفتن خیابان‌ها و محاصره کاخ ریاست جمهوری و پارلمان عراق در منطقه سبز بغداد، باعث ناامنی و ایجاد بی‌ثباتی در عراق شدند (یاسر عبدالزهره الحجاج، ۱۴۰۱).

۲-۴- درگیری نیروهای سرایا السلام و نیروهای محور مقاومت مورد حمایت ایران

همکاری شاخه نظامی جریان صدر با سپاه بدر، «کتاب حزب الله» و «عصائب الحق» مورد حمایت محور مقاومت و جمهوری اسلامی ایران، جهت مقابله با نیروهای نظامی آمریکا پس از سال ۲۰۰۵ م ایجاد شد؛ اما این همکاری‌ها در برخی برهه‌های زمانی با اختلافات و بعضاً درگیری‌های

نظامی همراه می‌گردید. مخصوصاً در پنج ساله اخیر و در چند مرحله بین گروه «عصائب اهل حق» و شاخه نظامی جریان صدر درگیری نظامی پراکنده به وجود آمد... در یکی از این حوادث و در سال ۲۰۲۲ م اعضای گردان‌های سرایا السلام وابسته به مقتدی صدر و اعضای گردان‌های عصائب اهل الحق وابسته به قیس خزعلی در بصره درگیر شدند و نیروهای سرایا السلام به مقرهای گروه عصائب اهل الحق در شهر بصره حمله کرده و چند نفر از اعضای این گروه را به شهادت رساندند (حزباویان، ۱۴۰۱: ۱۰۰).

۲-۵- مانع دانستن ایران برای رسیدن مقتدی صدر به زعامت سیاسی بیت شیعی

جریان صدر خلال قریب به ۲۰ سال گذشته پس از سقوط حکومت بعثی، دو پارامتر مهم را در درون بیت شیعی و نهاد مذهب دنبال می‌کند. یک. کسب زعامت بر بیت شیعی از طریق خلق دوگانه حوزه ناطقه و حوزه صامته و القای ناتوانی مرجعیت اعلی در تعامل با چالش‌های سیاسی و اجتماعی و دو خلق یک نظم سیاسی قوم‌گرای عربی که در رأس آن یک مرجع دینی عربی حکمرانی می‌کند. (نوعی نظریه ولایت فقیه مبتنی بر متغیر نژادی). برای همین جریان صدر در این سال‌ها با برجسته کردن رکن نژادی، برساختن هویت شیعی در عراق جدید تأکید می‌کند. جریان صدر می‌داند که اگر بخواهد بیت شیعی را به دست گیرد باید بتواند آن دوگانه مرجعیت عربی-فارسی را دوباره احیا کند. تأکید مکرر بر مخالفت با جمهوری اسلامی و سیاست‌های ایران در عراق، بیش از هر چیز از همین زاویه قابل فهم است (معصومی زارع، ۱۳۹۸). لذا جریان صدر ایران را مانع اصلی در رسیدن به زعامت سیاسی بیت شیعی در عراق می‌داند.

۳- لایه جهان‌بینی و گفتمان

۳-۱- پیشینه تاریخی منازعه عرب-عجم در عراق

جامعه عراق تا پیش از سال ۲۰۰۳، تابع و تحت تأثیر آموزه‌های ملی‌گرایی عربی حکومت حزب بعث در آن کشور بود که پس از پایان جنگ جهانی دوم بر این کشور حاکم شده بود. وجه غالبی از ملی‌گرایی عربی حاکم بر عراق، به ضدیت با ایران و ادعاهای توسعه‌طلبانه درباره خاک ایران معطوف می‌شد. لذا می‌توان گفت آن دسته از جامعه عراق که در پرتو چنین آموزه‌هایی رشد و تکامل پیدا کرده‌اند تا حدود زیادی همچنان به آموزه‌های ملی‌گرایی عربی معتقدند. طبق آموزه‌های ملی‌گرایی

حاکم بر عراق، ایران تهدیدی جدی برای استقلال و سرزمین عراق به شمار می‌رود (پور اسمعیلی، ۱۳۹۸، ش ۱۳). مخالفت با ایرانیان بخشی از میراث فکری دوره تسلط حزب ناسیونالیسم بعث در عراق بوده که تا کنون به رسوب‌گذاری فکری در جامعه عراق پایان نداده است (ناصحی و همکاران، ۱۴۰۰: ۹).

۳-۲- گفتمان پان عربیستی جریان صدر

مقتدی صدر به اعتبار این که عراقی و عرب است، به طور طبیعی به گفتمان پان عربیستی تمایل دارد. چنین رویکردی در پدر او نیز وجود داشت. شاید مقتدی از ابتدا سقوط حکومت بعث در سال ۲۰۰۳ م چنین گرایشی را ابراز نمی‌کرد، اما طی سال‌های اخیر این رویکرد در او تقویت شده است. سفر او به کشورهای عربی مانند عربستان سعودی و امارات و اظهاراتش در خصوص لزوم اتحاد با کشورهای عربی حاکمی از این رویکرد تازه صدر است. مقتدی بر این باور است که عراق یک کشور عربی است و در نتیجه باید نسبت به کشورهای عربی انفتاح بیشتری نشان دهد؛ اما آن چه مربوط به شخص و جریان او می‌شود ظاهراً واکنشی است به این ذهنیت که وی از ابتدا متمایل و وابسته به جمهوری اسلامی ایران بوده است، اما اکنون می‌خواهد از این وابستگی رها شده و به قلمروی اعراب بپیوندد (شهیدی، ۱۳۹۷).

۳-۳- تأکید بر جایگاه ملی‌گرایی در گفتمان جریان صدر

مقتدی صدر از انتخابات ۲۰۱۸ م به بعد گفتمان تازه‌ای در پیش گرفت که یکی از ویژگی‌های مهم آن ملی‌گرایی به جای فرقه‌گرایی و طایفه‌گری بود. در هیچ‌یک از انتخابات گذشته عراق چنین رویکردی وجود نداشت، زیرا سیاست‌های نیم قرن گذشته عراق، دو مؤلفه مهم جمعیت این کشور یعنی شیعه‌ها و کردها را به حاشیه می‌راند. کشاکش فرقه‌ای پس از سقوط صدام نیز این روند را تقویت کرد. زاویه یافتن مقتدی صدر با ایران، از یک جهت در این راستا قابل ارزیابی هست؛ و می‌توان گفت مقتدی صدر به نحوی تحت تأثیر تغییر گفتمانی در عراق قرار گرفته است؛ و تعامل و ارتباطات خود را با ایران تقلیل داده است تا بدین وسیله گرایش‌های ملی خود را ثابت نماید. هر چند که شخصیت و سابقه مقتدی صدر به گونه‌ای است که یکی از وجوه آن، طایفه‌گری بوده است.

۳-۴- رویکرد منفی جریان صدر به موضوع مرجعیت ایرانی در عراق شیعه

رویکرد جریان صدر به موضوع مرجعیت و ولایت‌فقیه نقش مهمی در شکل‌گیری نوع نگاه این

جریان به جمهوری اسلامی ایران دارد. صدری‌ها در نظر و عمل اعتقادی به مرجعیت عالی آیت‌الله‌العظمی سیستانی در عراق ندارند و خود را از پیروان ولایت‌فقیه نیز نمی‌دانند. همین رویکرد مستقلانه در نگاه آنان به مرجعیت نجف و مرجعیت دینی در ایران سایه افکنده است (قزوینی، ۱۳۹۸: ۱۰). مقتدی صدر پس از سال ۲۰۰۴ م بحث مرجعیت عربی و عجمی را مطرح کرد. وی در مواردی از آیت‌الله سیستانی به دلیل غیر عرب بودن انتقاد کرده است. عجم ستیزی و بیگانه‌هراسی بخشی از میراث فکری دوره تسلط حزب بعث در عراق بوده که تاکنون به رسوب‌گذاری فکری در جامعه عراق و به طور خاص در بین طبقات پایین جامعه که پایگاه اجتماعی جریان صدر اکثراً از این طبقه است پایان نداده است (ناصحی و همکاران، ۱۴۰۰: ۹).

۳-۵- منفی شدن افکار عمومی جریان صدر در خصوص نفوذ ایران در عراق

یکی از چالش‌های اساسی در روابط بین جریان صدر و جمهوری اسلامی، منفی شدن بخشی از افکار عمومی این جریان نسبت به ایران است. حداقل در چهار سال اخیر (پس از اعتراضات اکتبر ۲۰۱۹) نگرش منفی در عراق نسبت به ایران در نتیجه سوء تفاهمات و اشتباهات و تأثیرگذاری رسانه‌های خارجی و قدرت‌های رقیب ایران تقویت شده است که به همراه دیگر مؤلفه‌های مختلف، در منفی شدن افکار عمومی حداقل بخش‌هایی از هواداران جریان صدر نقش داشته و تعامل جمهوری اسلامی با این جریان را با موانعی مواجه کرده است.

۴- لایه استعاره و اسطوره

در لایه اسطوره و استعاره، ریشه‌ها و نشانه‌های گفتمان غالب جریان صدر که در لایه سوم نام برده شده است. به شیوه‌ای ناخودآگاه، به شکل‌گیری جهان‌بینی و گفتمان مسلط این جریان تبدیل شده است. این عوامل که جزء عوامل زمینه‌ای و ریشه‌های بروز اختلافات بین جریان صدر و جمهوری اسلامی به شمار می‌آیند عبارت‌اند از: تأکید مقتدی صدر رهبر این جریان بر مرجعیت شیعی عربی در مقابل مرجعیت فارسی است. لازم به ذکر است عجم ستیزی بخشی از میراث فکری دوره تسلط حزب بعث در عراق بوده که تاکنون به رسوب‌گذاری فکری در جامعه عراق پایان نداده است. عامل دوم اختلاف‌برانگیز در این سطح، تمامیت‌خواهی و اقتدارطلبی صدری‌ها در برابر سایر جریان‌های شیعی در عراق است. لذا مقتدی، جمهوری اسلامی ایران را مانع اصلی برای رسیدن خود به زعامت سیاسی

بیت شیعی در عراق می‌داند. ضمناً عامل سوم در این لایه، جنجال‌آفرینی صدری‌ها به عنوان سیاستی برای کسب قدرت در صحنه سیاسی عراق است. در واقع جریان صدر با تکیه و تأکید بر عوامل فوق و دیگر عوامل مانند سخنرانی‌های تند مقتدی صدر در مخالفت با دخالت کشورهای بیگانه در عراق و همچنین مخالفت با مرجعیت ایرانی در عراق عرب که به عنوان گفتمان غالب جریان صدر تبدیل شده، توانسته هواداران زیادی را دور این جریان جمع کند و پایگاه اجتماعی گسترده‌ای را فراهم نماید. در لایه استعاره و اسطوره، مقتدی صدر با تأکید بر مرجعیت عربی در برابر مرجعیت فارسی به دنبال ارائه چهره یک قهرمان ملی‌گرای عربی از خود در جامعه شیعی عراق و به طور خاص در بین طبقات پایین جامعه به عنوان اصلی‌ترین پایگاه اجتماعی این جریان صدر است (حزباویان، ۱۴۰۱: ۱۰۷).

نکته‌ای که ذیل روش تحلیل لایه‌ای علی باید به آن توجه کرد آن است که به میزانی که از سطح مسأله عینی که ملموس‌ترین سطح است، به سطح اسطوره و استعاره که ناملموس‌ترین سطح در شکل‌دهی به آینده است، نزدیک می‌شویم، دریافت شناخت و معرفت هم به لحاظ زمانی و هم به لحاظ درجه عینی و ذهنی بودن آن تغییر می‌کند. سطح اول و دوم ملموس‌تر و سطح سوم و چهارم ناملموس‌تر و به تبع آن شناخت آن‌ها نیز دشوارتر و در بازه زمانی طولانی‌تری به دست می‌آید.

ت- سناریوهای آینده روابط

با توجه به پیچیدگی‌های خاص صحنه سیاسی عراق، پیش‌بینی آینده تحولات و روابط این کشور و احزاب و گروه‌های فعال، با دیگر کشورها سخت است. به تبع آن مقتدی صدر که به مرد غیرقابل پیش‌بینی عرصه سیاسی عراق معروف است. نیز غیرقابل پیش‌بینی هست. مقتدی در صحنه سیاست داخلی و سیاست خارجی جریان متبوعش اغلب لحظه‌ای و هیجانی تصمیم می‌گیرد و حتی برخی از نزدیکان و دوستان نزدیکش نیز اذعان دارند که نمی‌توان به تصمیمات مقتدی اعتماد کامل داشت. لذا با توجه به رویکردها و سوابق مقتدی صدر، پیش‌بینی روابط جریان صدر با جمهوری اسلامی ایران، بسیار سخت است؛ و هر لحظه باید منتظر یک غافلگیری بود. با دقت نظر در جهان‌بینی مقتدی نسبت به تحولات جریان صدر از سال ۲۰۰۳ تا کنون، علت رفتارهای غیرقابل پیش‌بینی او که نماد بارز آن استعفاهای مکرر از صحنه سیاسی و بازگشت دوباره است را می‌توان در قالب عواملی مانند رفتارهای سیاسی متغیر و توسل به ابزار شوک به عنوان یک تاکتیک سیاسی برای کسب دستاورد سیاسی و نیز خودشیفتگی، جاه‌طلبی و چندوجهی بودن مقتدی به عنوان جزئی از شاکله شخصیتی وی نام برد.

جدول شماره ۲- سناریوهای احتمالی آینده روابط جریان صدر و ایران

سناریوهای آینده روابط				
عناوین لایه‌های علی	عناوین چالش‌ها و اختلافات در روابط	سناریوی اول	سناریوی دوم	سناریوی سوم
		قطع روابط	تضعیف روابط	تقویت روابط
لایه لیتانی	حمایت‌های ایران از رقبای سیاسی مقتدی صدر	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	مخالفت مقتدی صدر با نفوذ کشورهای بیگانه	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	مواضع مبهم جریان صدر در قبال محور مقاومت	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
لایه نظام‌های علی	تأثیر مخرب برخی کشورهای عرب منطقه	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	انشقاق فرماندهان جیش المهدی از جریان صدر و اتحاد با ایران	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	مانع دانستن ایران برای رسیدن مقتدی صدر به زعامت سیاسی بیت شیعی	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	بی‌ثباتی سیاسی و فقدان توسعه سیاسی جامعه عراق	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	درگیری نیروهای محور مقاومت مورد حمایت ایران با جریان صدر	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	پیشینه تاریخی منازعه عرب-عجم در عراق	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	گفتمان پانعربیستی جریان صدر	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
لایه جهان بینی-گفتمان	تأکید بر جایگاه ملی‌گرایی در گفتمان جریان صدر	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	رویکرد منفی جریان صدر به موضوع مرجعیت ایرانی در عراق شیعه	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	منفی شدن افکار عمومی جریان صدر در خصوص نفوذ ایران در عراق	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	تأکید بر مرجعیت عربی شیعی در مقابل مرجعیت فارسی در عراق	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
لایه استعاره-اسطوره	تمامیت‌خواهی و اقتدارطلبی صدری‌ها	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده
	جنجال‌آفرینی، سیاستی برای رسیدن به قدرت	تأثیر حداکثری	تأثیر حداقلی	خنثی شده

(منبع: محقق ساخته)

در جدول بالا سناریوهای احتمالی برای آینده روابط سیاسی بین ایران و جریان صدر بررسی و وضعیت هر یک از متغیرها در لایه‌های مختلف در ارتباط با سناریوی مورد نظر مورد ارزیابی قرار گرفته است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر ضمن بهره‌گیری از روش تحلیل لایه لایه علت‌ها و سناریونویسی در پی پاسخ به این سؤالات است که بسترها و زمینه‌های تضعیف روابط بین جمهوری اسلامی ایران و جریان شیعی صدر عراق را برشمرد؟ در این پژوهش در لایه لیتانی حمایت‌های ایران از رقبای سیاسی مقتدی صدر، مخالفت مقتدی صدر با نفوذ کشورهای بیگانه، مواضع مبهم جریان صدر در قبال محور مقاومت شناسایی شد. سپس در لایه پائین تر و در لایه نظام‌های اجتماعی مسائلی نظیر تأثیر مخرب برخی کشورهای عرب منطقه، انشقاق فرماندهان جیش المهدی از جریان صدر و اتحاد با ایران، مانع دانستن ایران برای رسیدن مقتدی صدر به زعامت سیاسی بیت شیعی، بی‌ثباتی سیاسی و فقدان توسعه سیاسی جامعه عراق و درگیری نیروهای محور مقاومت موردحمایت ایران با جریان صدر تشخیص داده شد. در لایه جهان‌بینی و گفتمان‌ها که به مسائل ریشه‌دارتر می‌پردازد به مواردی از جمله پیشینه تاریخی منازعه عرب عجم در عراق، گفتمان پانعربیستی جریان صدر، تأکید بر جایگاه ملی‌گرایی در گفتمان جریان صدر، رویکرد منفی جریان صدر به موضوع مرجعیت ایرانی در عراق شیعه و همچنین منفی شدن افکار عمومی جریان صدر در خصوص نفوذ ایران در عراق اشاره نمود. نهایتاً در لایه چهارم مبرهن گردید که تأکید بر مرجعیت شیعی عربی در مقابل مرجعیت فارسی در عراق، تمامیت‌خواهی و اقتدارطلبی صدری‌ها و جنجال‌آفرینی آن‌ها به عنوان بهترین سیاست برای کسب بیشتر قدرت در صحنه سیاسی عراق، بنیادی‌ترین لایه‌ای است که به سطوح سه‌گانه فوق شکل می‌دهد. شواهد و قرائن نشان می‌دهد که این جریان و در کل کشور عراق به دلیل بی‌ثباتی سیاسی و فقدان توسعه سیاسی جامعه عراق، فضای مستعدی جهت افزایش گفتمان پانعربیستی و ملی‌گرایی عربی جریان صدر را دارا است. با توجه به مسائل مطرح شده، سه سناریو برای آینده روابط ترسیم نمودیم. ولی با توجه به پیچیدگی‌های خاص صحنه سیاسی عراق و غیرقابل‌پیش‌بینی مقتدی صدر رهبر این جریان پیش‌بینی آینده تحولات و روابط ایران و جریان صدر بسیار سخت است. لذا با توجه به رویکردها و

سوابق فعالیت‌های سیاسی جریان صدر از سال ۲۰۰۳ تاکنون، مشخص کردن محتمل‌ترین سناریو از بین سناریوهای قطع، تضعیف و تقویت روابط غیرممکن است. ضمناً شایان ذکر است بر اساس یافته‌های این پژوهش، تشدید و تأکید جریان صدر بر گفتمان پانعربیستی و ملی‌گرائی عربی و همچنین ادامه حمایت‌های علنی جمهوری اسلامی ایران از رقبای سیاسی این جریان در میدان پیچیده سیاسی عراق احتمال کاهش روابط بین ایران و جریان صدر را به دنبال خواهد داشت. در مقابل با تمرکز جریان صدر و ایران بر مسائل همگراکننده؛ مانند تاریخ مشترک، سرنوشت مشترک، اشتراکات دینی و مذهبی فراوان و نیز میانجی‌گری جمهوری اسلامی ایران برای برطرف کردن اختلافات مابین احزاب و گروه‌های شیعی عراق و جریان صدر، موجب تقویت روابط خواهد شد.

جدول شماره ۳- راهکارهای تقویت روابط بین جریان صدر و جمهوری اسلامی ایران

ردیف	راهبرد
۱	تدوین راهبرد فرهنگی و تبلیغی جمهوری اسلامی در عراق نوین بر مبنای تلفیق عقلایی دو مفهوم تأمین منافع ملی کشورمان و مصالح عالیه جهان اسلام و تشیع با تلفیقی از رویکردهای امنیتی و فرهنگی و با هماهنگی کلیه دستگاه‌ها و ابزارهای موجود
۲	عدم جانب‌داری صریح نسبت به گروه‌های شیعی همگرا با جمهوری اسلامی و مخاطب قراردادن همه گروه‌های شیعی به عنوان یک چتر حمایتی در بیانات و اظهارات مقامات جمهوری اسلامی ایران
۳	تمرکز بر مسائل همگراکننده؛ مانند تاریخ مشترک، سرنوشت مشترک، اشتراکات دینی و مذهبی فراوان
۴	میانجی‌گری ایران برای برطرف کردن اختلافات مابین جریان‌های شیعی عراق و جریان صدر
۵	استفاده از ظرفیت بی‌نظیر مراسم اربعین به عنوان عامل وحدت‌بخش
۶	استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی و تجاری در ارتقاء روابط
۷	تربیت و به‌کارگیری کارشناسان متخصص در دستگاه‌های سیاست‌گذار جمهوری اسلامی در حوزه کشور عراق

(منبع: محقق ساخته)

منابع

الف - منابع فارسی

- برنا بلداجی سیروس، «عراق نوین و بایسته‌های استراتژیک ایران»، نشریه پگاه حوزه، شماره ۱۹۳، پائیز ۱۳۸۵، به نقل از مرکز مطالعات خلیج فارس.
- حزب‌ویان محمد، «تیار الصدر و أسباب الصعود والهبوط فی علاقته مع الجمهوریة الإسلامیة الإیرانیة من سنة ۲۰۰۳ إلى ۲۰۲۲»، پایان نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد در رشته مطالعات عراق دانشگاه تهران، بهمن ۱۴۰۱.
- خداوردی حسن، غفاری چراتی علی اصغر، «تجزیه و تحلیل رفتار ترامپ در قبال ایران از منظر تحلیل لایه‌ای علت‌ها»، نشریه مطالعات روابط بین‌الملل، شماره ۵۱، پاییز ۱۳۹۹.
- زارعان احمد، «رفتارشناسی مقتدی صدر در تحولات اخیر عراق»، نشریه مطالعات راهبردی جهان اسلام، بهار ۱۴۰۱، ش ۸۹، ص ۸۴.
- سجادی سید امیر، «جریان صدر دوم (التیار الصدوری) مرجع عرب؛ مرجع عجم»، نشریه زمانه، شماره ۹۵، دی ۱۳۸۹، صفحات ۶۲ تا ۶۳.
- شریفیان جمشید و دیگران، «حاکمیت شیعی عراق و تأثیر آن بر امنیت سیاسی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه امنیت پژوهی، سال سیزدهم، شماره ۴۸، زمستان ۱۳۹۳.
- عالیشاهی عبدالرضا و دیگران، «ویژگی‌های پان‌شیعیسم جریان صدر در عراق پس‌ادعش»، پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل، شماره ۲، بهار و تابستان ۱۳۹۸، صفحات ۱۹۳ تا ۲۱۶.
- فروزان یونس و دیگران، «جریان صدر و ظهور واپس‌گرایی هویتی در جبهه مقاومت در دو بعد کلان سخت و نرم»، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شماره ۳۸، زمستان ۱۳۹۸، صفحات ۳۱ تا ۵۲.

- قزوینی غرابی سید رضا، «رویکرد احزاب شیعی عراق به سیاست خارجی این کشور»، اندیشکده راهبردی تبیان، آبان ۹۸، ص ۹.
- محب تاش حسام، «تأثیر جریان مقتدی صدر در قدرت شیعیان عراق»، نخستین کنفرانس ملی حقوق، فقه و فرهنگ، آبان ۱۳۹۹، دانشگاه پیام نور استان فارس.
- مقدم محمدحسین، «کاربرد آینده پژوهی در علوم سیاسی با تکیه بر روش تحلیل لایه‌لایه‌ی علت‌ها»، نشریه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، پائیز ۱۳۸۹، شماره ۲۳، صفحه ۱۷۴.
- میری مجتبی، نوذری میثم، «نقش و جایگاه احزاب و گروه‌های شیعه در عراق با تأکید بر همگرایی با ایران»، پژوهشنامه اندیشه معاصر، شماره ۱، تابستان ۱۳۹۷، ص ۹۸.
- ناصحی محمد و دیگران، «تحول حکمرانی سیاسی در عراق در پرتو تحول جریان سیاسی سید مقتدی صدر»، ششمین کنفرانس بین‌المللی علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و تحول، ۱۴۰۰.
- نجمیه پور اسمعیلی، «برداشت‌ها و سوءبرداشت‌های شیعیان عراق درباره ایران در پرتو اعتراضات اخیر»، مجله امنیت بین‌الملل (ویژه عراق)، شماره ۱۳.

ب- منابع عربی

- احمد عبدالجلیل رضوی، «الاستراتيجية الإيرانية تجاه المنطقة العربية فی الفترة ۲۰۰۳ الی ۲۰۱۵، دراسة حالة العراق و لبنان»، المركز الديمقراطي العربی، ۲۰/ ديسمبر/ ۲۰۱۶.
- سهام فوزی، «التحول الديمقراطي فی المجتمعات الاثنية، دراسة مقارنة العراق وجنوب أفريقيا»، مرکز دراسات الوحدة العربیه، بیروت، مارس ۲۰۱۹، ص ۲۲۳.
- مؤید جبیر محمود، «الظاهرة الحزبية فی العراق الجديد -جدلية العلاقة بين الفكر والممارسة»، کلیة القانون والعلوم السياسية، جامعة الانبار، المجلد ۲۰، العدد ۳، يوليو ۲۰۱۶، ص ۲۰۵.

- نادر علیرضا، «الدور الذي تظطلع به إيران في العراق»، المعهد ابحاث rand للدفاع الوطني، عام ۲۰۱۵.
- النوری سید محسن، «السید مقتدی الصدر صدر العراق الثالث»، مرکز ولی الله للدراسات والتوجيه، سنه ۱۴۲۵ق (۲۰۰۴). ص ۱۴۹.
- حارث حسن، «القوى الشيعيه و الانتخابات العراقيه: التيار الصدري نموذجاً»، مرکز العربی للدراسات و الابحاث السياسيه، ۷/اکتبر/۲۰۲۱، ص ۴

پ- مقالات اینترنتی

- «بازتاب حضور مقتدی صدر در کنار رهبر انقلاب»، سایت خبری تابناک، ۲۰/شهریور/۱۳۹۸، قابل دسترسی در: <https://www.tabnak.ir/fa/news/923010>
- «تصویب خروج نیروهای آمریکایی از عراق؛ آغاز دومینوی تغییرات بزرگ در منطقه»، خبرگزاری تسنیم، ۱۶/دی/۱۳۹۸، قابل دسترسی در: <https://www.tasnimnews.com/fa/news>
- «تلاش برای ایجاد تنش در رابطه مقتدی صدر و ایران»، پایگاه خبری تحلیلی نامه نیوز، ۰۳/خرداد/۱۳۹۷، قابل دسترسی در: <https://www.namehnews.com//485854>
- «ماجرای نامه‌نگاری آیت‌الله خامنه‌ای و آیت‌الله سیستانی برای حل بحران نجف»، مشرق نیوز، ۲۶/اسفند/۱۳۹۸، قابل دسترسی در: mashreghnews.ir/news/1040164/
- ابراهیمیان لیلا، «خاندان صدر بین دو انقلاب»، رسانه تحلیلی دانشگاه علامه طباطبائی عطنا، به نقل از روزنامه شرق، ۲۴/مرداد/۱۳۹۶، قابل دسترسی در: <https://atna.atu.ac.ir/fa/news/133608>
- ربیعی یعقوب، «مقتدی صدر از دیروز تا به امروز / صدري ها در عراق چه می خواهند؟»، پایگاه خبری تحلیلی بصیرت، خرداد ۱۴۰۱، قابل دسترسی در: basirat.ir/fax/news/338022

- شمس آبادی علی، «جریان‌شناسی سیاسی شیعیان عراق؛ جنگ قدرت در یک جامعه ناامید از احزاب»، مرکز ورثه الانبیاء-شعبوا، ۶ دی ۱۴۰۰، قابل دسترسی در: <https://shouba.ir>.
- فرزانه شهیدی، «گفتمان صدر در انتخابات عراق؛ مولفه‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها»، اندیشکده راهبردی تبیین، ۳ خرداد ۱۳۹۷، قابل دسترسی در: <https://www.islamtimes.org/fa/article/728057>
- طلیح امجد، «ملامح الدولة بعد نضوج التیار...کیف يفکر الصدريون؟»، جریده الزمان، ۲۸ جولای ۲۰۲۱، الرابط: <https://azzaman-iraq.com/content.php?id=52841>
- مجیدی علیرضا، «بازی پیچیده مقتدی صدر در انتخابات، سودای رهبر جریان صدر برای رهبری عراق»، اندیشکده جریان، ۲۰ مهر/۱۴۰۰، قابل دسترسی در: <https://jaraian.com/1400/12092108-2>
- معصومی زارع هادی، «جریان صدر مرجعیت و نهاد دین در عراق»، سایت اینترنتی شعبوا، آذر ۱۳۹۸، قابل دسترسی در: <https://shouba.ir/>
- معصومی زارع هادی، «دلیل انشقاقات جریان صدر چیست؟»، نسیم نیوز، ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۸، قابل دسترسی در: <https://www.nasim.news/fa/tiny/news-2325084>
- نادری وحید، «جریان‌شناسی خاندان صدر در عراق»، جوان آنلاین به نقل از پایگاه خبری تحلیلی دیده بان ایران، ۵ دی ۱۳۹۴، قابل دسترسی: www.javanonline.ir/fa/news/761943
- الهاشمی محمد صادق، «هفت نقطه اشتراک مهم میان مردم ایران و عراق»، خبرگزاری رسمی حوزه، ۶ تیر ۱۴۰۱، قابل دسترسی در: <https://www.hawzahnews.com/news/1031937/%DB%B7>
- یونگ مایکل، «ما عمق الشعور المعادی لإیران فی العراق؟»، مرکز کارنیگی للشرق الاوسط، ۱۴ نوامبر/۲۰۱۴، الرابط: <https://carnegie-mec.org/diwan/80350>